

Spanyolország veszített vonzerejéből, helyükbe Németország és Anglia lépett. Az EU-s csatlakozást követően Magyarország mint célország veszített jelentőségéből – ez alól a kibocsátók közül a székely megyék számítanak kivételnek. Mindösszesen a romániai származású külföldön tartózkodó személyek száma meghaladja a 3,4 millió főt, a migrációs veszteségként elkönnyvelhető magyarok számát – 2002 és 2011 között – 111 ezerre lehet becsülni.

Cholnoky Győző

Városi eskük a kora újkori Bártfán mint kulturális és szociális történelmi forrás

Benka, Peter: Mestské prísahy v Bardejove v ranom novoveku ako prameň kultúrnych a sociálnych dejín. = Historický časopis. 66. r. 2018. 1. no. 27–54. p.

A tanulmány tárgyát Bártfa város eskütételi dokumentumai képezik, amelyeket a szerző három különböző szempontból vizsgál meg. A kutatás a 17. század végétől a 18. század első feléig tartó időszakban keletkezett eskütételi szövegek gyűjteményére terjedt ki. Gazdasági szempontból azért érdekes ez az időszak, mert az addig viszonylag önálló és független királyi városok függővé váltak az uralkodói udvartól annak centralizációs törekvései következtében. Vallásfelekezeti szempontból is változások következtek be: az addig csaknem kizárólag protestánsok (evangélikusok) alkotta közösségek kezdtek római katolikus jelleget ölteni. A nyelvhasználati perspektíva jól tükrözi a német, a latin és a szlovák nyelv használatában bekövetkezett változásokat is.

Az európai történelemben az eskütétel olyan esemény, amelyben a szakrális áthatja a profán szférát. Az eskü olyan kötelező, szigorúan formális rituális cselekmény, amely valamilyen tény, esemény megerősítését szolgálja. A keresztény kultúrában az eskütétel során az Istenre, a szentekre és egyéb transzcendentális tárgyakra hivatkoztak. Az eskütétel szóban, írásban rögzített szöveg alapján tették le. Az eskütétel megkövetelte mind az esküt tévő alany, mind a tanúk fizikai jelenlétét. Az eskü megszegése automatikusan büntetést vont maga után.

A vizsgált időszakban a reformáció következtében előtérbe került a vernakuláris (ún. kontaktus) nyelvek használata, és ekkor kezdődött el a modern állam formálódása is. Az eszközövek a politikai és a vallási hovatartozás specifikus kifejezőeszközeivé is váltak.

A 17. század második felétől kezdődően az addig önálló és privilegiúmaikra büszke szabad királyi városokban külső politikai befolyásra politikai és vallási változások következtek be. A 17-18. század fordulóján a felvidéki városok etnikai arculata is átalakult: a hagyományos német politikai elit meggyengült, a szlovák elem pedig erősödött. A hivatalos latin és német nyelv mellett a szlovák is egyre inkább elfogadottá vált.

Bártfa város legfontosabb önkormányzati szerve a 12 tagú városi tanács (Senatus) volt, élén a bíróval (Iudex), az igazságügyi, a gazdasági és a pénzügyi jogkörök gyakorlójával. A város másik, 30-40 tagú szerve a Communitas volt, amely kisebb mensákra oszlott, élükön a Tribunus plebis / primarius állt. A bírót és a tanács tagjait évente, január hónap elején választották meg, ezt követte az eskütétel a városházán.

A Rákóczi- és a Thököly-féle felkelés után az államhatalom erőteljesen beavatkozott a város politikai életébe: a Szepesi Kamara képviselői felügyelték a bíró és a városi hivatalnokok megválasztását, előnyben részesítve a katolikus jelölteket. A reformációellenes szándékot jól tükrözik a korabeli dokumentumok is: a protestánsok számára elfogadhatatlan megfogalmazás (pl. Szűz Mária és a szentek mint az eskü tanúi). Az eskütételi formulák hitvallása alapján következtetni lehetett az esküt tevő személy vallási meggyőződésére. III. Károly uralkodása idején azonban bizonyos esetekben az eskütétel előtt állók lehetőséget kaptak arra, hogy az eskü szövegéből kihagyják Szűz Máriát és a szenteket. Erről tanúskodnak a bártfai helytartótanács feljegyzései is, miszerint a nem katolikus vallású képviselők az eskütétel során nem mondták ki a vallási meggyőződésükkel szöges ellentétben álló formulákat. Kezdetben a Magisztrátus választási ülését az udvar képviselője személyesen felügyelte, később elegendővé vált, hogy a város képviselői informálják a megfelelő intézményt az esemény lezajlásáról. A városi hivatalnokból az udvar képviselője vált, a város érdeke pedig az lett, hogy elfogadja az udvari központból származó elveket. Az uniformizálás az eskütételi szövegek megfogalmazásában is megmutatkozott, ahol már csak az ural-

kodó nevét kellett megváltoztatni. Az új polgárok eskütételében még mindig kifejezésre jutott a városi közösséghez való tartozás, a közösségi identitás hangsúlyozása. Az eskük tehát a társadalom, illetve a közösség politikai programját is tartalmazták.

Nyelvi szempontból érdemes kiemelni, hogy a városi könyvek többsége latin nyelven íródott, néhány esetben azonban (bíróági tárgyalások, tanúvallomások) a helyi nyelvek használatára bukkantunk. Ez a törekvés a 17-18. század folyamán egyre erőteljesebben nyilvánul meg az esküszövegekben is. Kihangsúlyozandó, hogy a nyelvhasználat, illetve a nyelv választás nem a közérthetőség függvényében történt, hanem azt az adott nyelv presztízse, társadalmi megítélése döntötte el. Az etnikailag sokszínű felső-magyarországi szabad királyi városokban a 15. századtól a latin mellett a német nyelv töltött be jelentős szerepet. Bárfán már 1530-ból fellelhetők olyan dokumentumok, amelyek a német patriciátus és a szlovák/lengyel polgárok közt zajló vitákról tájékoztatnak. I. Ferdinánd a városi tanács kérésére jóváhagyta a szlovák, illetve lengyel etnikumhoz tartozó személyek betelepülését korlátozó határozatot. Az indok pedig az volt, hogy a különböző nyelvű és nemzetiségű polgárok között gyakran alakul ki elégedetlenség és nézeteltérés. A 17-18. századi városi jegyzőkönyvek is a német nyelv fontos szerepét támasztják alá.

Az 1540-es eperjesi színóduson is leszögezték, hogy a vallási szertartásokat a hívők által érthető nyelven kell végezni. Elsősorban a vallás szférájában vált hangsúlyossá, hogy a vallásos szövegek a hívek széles rétegéhez eljussanak.

A tanulmány szerzője által vizsgált, az 1680 és 1792 közötti időszakot felölelő könyv kb. 88 különböző eskütételi és jogi jellegű dokumentumot tartalmaz. Ezek közül 35 latin, 29 szlovák (szláv), 21 német és csupán 3 magyar nyelvű.

A nyelv választást meghatározták a körülmények is: a jegyző, a segédjegyzők és a városi orvos beiktatásakor kizárólag latin nyelvet használtak, de a polgármester és a szenátus tagjainak beiktatásakor az uralkodó latin mellett gyakrabban előfordulnak német, illetve szlovák kifejezések is. A szerző szerint a német nyelv gyakoribb használata összefügg annak státuszával. A szlovákot ezzel szemben az alacsonyabb társadalmi osztályokból, elővárosi környezetből származó polgárokkal való érintkezésben

használták (ügyes-bajos dolgaik elintézésére: kölcsön nyújtása, kezességvállalás, kölcsön visszafizetése, tanúskodás esetén).

A szlovák nyelvű eskütétel elterjedése arra utal, hogy a már meglévő szlovák lakosság egyre jobban érvényesült fontos társadalmi funkciókban is. Bár a városi tanács üléseinek jegyzőkönyvei latinul íródtak, tartalmaznak német és szlovák szövegrészeket is. Bizonyos esetekben olyan megjegyzéseket is, amelyek arra utalnak, hogy a tárgyalás nyelve a „vernacula lingua” volt, vagy hogy az illető „idiomato Slavonico/Germanico”-ban nyilatkozott.

A nyelvi, az etnikai és a politikai identitás egyaránt szituációfüggő. Az eskütételi szövegek nem csak a jogtörténet szempontjából nyújtanak érdekes információkat, hanem a városi lét politikai és szociális aspektusait is értékes adatokkal egészíthetjük ki.

Császári Éva

A livóniai német elit utóvédharca történelmi jogaiért a 20. század elején

Pistohlkors, Gert von: "Restituierung der alten Zustände" oder zukunftsweisende Neuerungen? Schulbildung und der soziale Aufstieg von Esten und Letten vornehmlich in Livland im kontroversen öffentlichen Diskurs (1860 bis 1914). = Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. 67. 2018. 1. sz. 32–66. p.

A balti születésű (1935), Nyugat-Németországban megtelepedett, pályáját Göttingenben kezdő szerző a cári időszakra vonatkozó balti történetkutatás „nagy öregje”. Több monografikus alapmunkája után – abban a szakfolyóiratban, melyet korábban hosszabb ideig maga is szerkesztett – újabb részelemzést szentel ama elkeseredett utóvédharcnak, amire az ést és lett nemzeti törekvés, illetve a párhuzamos oroszosítási folyamat harapófogójába került balti-német elit 1905 táján rákényszerült.

A mai Lett- és Észtország nagyobb részét felölelő történelmi Livónia a tágabb balti övezettel egyetemben a militáns Kardtestvérek lovagrend vezette államszövetség, majd a dán, lengyel-litván, svéd térfoglalások korszakai után a „nagy északi háborút” lezáró nystadi béke